

Małgorzata Szwejkowska

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie [m.m.szwejkowska@wp.pl]

Ścisłe odosobnienie skazanego w warunkach *restrictive housing* w północnoamerykańskich więzieniach – znaczenie, cele i wyzwania

Abstrakt: Problematyka dotycząca umieszczania przymusowego skazanych w warunkach ścisłego odosobnienia, określanego w północnoamerykańskiej literaturze przedmiotu jako *restrictive housing*, *solitary confinement*, *administrative segregation* lub *supermax* budzi liczne kontrowersje. W szczególności kwestionowana jest konstytucyjność rozwiązań prawnych dotyczących *restrictive housing*, jak i negatywny wpływ tego rodzaju warunków odbywania kary na dobrostan skazanych, którzy jak każda istota ludzka mają naturę społeczną i dążą do utrzymywania normalnych międzyludzkich interakcji. Zarówno wśród teoretyków badających naukowo problem, jak i wśród praktyków (funkcjonariuszy służby więziennej) można znaleźć zarówno zwolenników, jak i przeciwników, ścisłego odosobniania skazanych. Dodatkowo trzeba wskazać, że na płaszczyźnie prawnomiędzynarodowej zabrania się stosowania takich warunków na czas nieoznaczony lub na czas nadmiernie wydłużony (Reguły Mandeli). Aktualnie zdają się przeważać opinie, iż niezbędne jest opracowanie alternatywnych środków i strategii postępowania ze skazanymi, które z jednej strony zapewnią porządek i bezpieczeństwo w jednostkach penitencjarnych Stanów Zjednoczonych, a z drugiej, pozwolą na bardziej humanitarne postępowanie ze skazanymi, bez narażania ich na wysokie ryzyko negatywnych konsekwencji związanych ze stosowaniem warunków *restrictive housing*.

Słowa kluczowe: osadzony, system penitencjarny Stanów Zjednoczonych, jednostka penitencjarna, ścisłe odosobnienie, regulacje prawne i polityki dotyczące osadzania sprawców w jednostkach penitencjarnych.

Wprowadzenie

Na świecie szacunkowo, przy zachowaniu znacznej dozy ostrożności, można przyjąć, że w izolacji penitencjarnej (w zróżnicowanych jednostkach penitencjarnych, ośrodkach detencyjnych dla nielegalnych imigrantów czy nieletnich, w zakładach psychiatrii sądowej i szpitalach psychiatrycznych) przebywa aktualnie ponad 11 milionów osób (Walmsley 2018), z tej liczby ok. 20% w Stanach Zjednoczonych. To ostatnie państwo charakteryzuje najwyższa na świecie liczebność populacji więziennej, czemu towarzyszy najwyższy na świecie wskaźnik przizonizacji, wynoszący w 2017 roku 440 (choć nastąpił spadek tego ostatniego wskaźnika w porównaniu do 2016 roku, gdy wyniósł on 450, i w stosunku do 2007 roku, gdy plasował się na poziomie 505 osób – Bronson, Carson 2019). Pomimo, iż tendencja wzrostowa co do liczebności osadzonych została w Stanach Zjednoczonych zahamowana i odnotowuje się jej niewielki spadek to problematyka związana z wykonywaniem kary pozbawienia wolności oraz izolowaniem sprawców stanowi przedmiot istotnego zainteresowania w amerykańskiej literaturze przedmiotu. Jednym z czołowych zagadnień w tym zakresie jest utrzymywanie skazanych, tymczasowo aresztowanych lub zatrzymanych w warunkach ścisłego ich odseparowania od pozostałej populacji więziennej i przy bardzo ograniczonym kontakcie z funkcjonariuszami służby więziennej lub innymi pracownikami jednostki oraz światem zewnętrznym. Opisane warunki określane są zbiorczo terminem *restrictive housing of inmates* (obostrzone warunki izolacji), wprowadzane są one m.in. w jednostkach penitencjarnych określanych jako *super – maximum – security prisons* (więzienia o nadzwyczajnie maksymalnie zaostrzonym rygorze, gwarantujące nadzwyczajne środki bezpieczeństwa i izolacji, w skrócie *supermax*), odróżniające się od więzień o maksymalnym rygorze (*maximum security prisons*).

Celem artykułu jest pogłębienie wiedzy dotyczącej warunków pobytu w ścisłej izolacji skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w ramach jednostek penitencjarnych północnoamerykańskiego systemu penitencjarnego (na który składa się system federalny oraz zróżnicowane systemy stanowe) oraz zainicjowanie dyskusji także w Polsce. Już w tym miejscu trzeba wskazać, że warunki odosobnienia skazanego od ogólnej populacji więziennej mogą być także wdrażane wobec skazanych osadzonych w polskich zakładach karnych pod postacią umieszczenia w celi dyscyplinarnej na czas do 28 dni (art. 143 § 1 pkt 8 k.k.w.), umieszczenia sprawcy w tzw. oddziale zakładu karnego typu zamkniętego, przeznaczonym dla skazanych lub w specjalnej celi mieszkalnej takiego zakładu (art. 88a i 88b k.k.w.) na czas nieokreślony, objęcia skazanego specjalną ochroną w warunkach odosobnienia od populacji więziennej na czas określony, co do zasady nie dłużej niż 6 miesięcy, jednak z możliwością przedłużenia stosowania tego

środka (art. 88d k.k.w.) oraz umieszczenia w celi zabezpieczającej (art. 28 ustawy z dnia 24 maja o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej¹).

Trudności definicyjne

Brak jednak zgodności odnośnie tego, co mieści się w znaczeniu tego terminu oraz wzajemnych relacji pomiędzy instytucjami *restrictive housing* a *supermax*. Bardzo często terminy te używane są jako synonimy. Za bliskoznaczne uważa się ponadto wyrażenia, które weszły także do kanonu języka prawniczego, takie jak *solitary confinement*, *isolation* i *administrative segregation* (Mears i in. 2019, s. 2). Dodatkowo wrażenie chaosu potęguje przegląd regulacji prawnych stanowych i federalnych jednostek penitencjarnych, w których określa się miejsca ścisłego odosobnienia osadzonych, jako: *secure housing unit*, *special housing unit*, *restricted housing unit*, *disciplinary unit*, *maxi-maxi*, *special management units*, *intensive management unit* (Labrecque 2016, s. 49), w prawie federalnym zaś jako *Penitentiary Administrative Maximums* (ADX – Mears i in. 2019, s. 3). *Supermax* oznacza zazwyczaj jednostkę penitencjarną lub wydzielone miejsce w ramach jednostki penitencjarnej, które określa się mianem „więzienia w więzieniu”, o warunkach rygoru zaostrzonego w porównaniu do rygoru panującego w zakładach karnych typu zamkniętego (tzw. *maximum security prisons*). Ten rodzaj jednostek penitencjarnych przeznaczony jest przede wszystkim dla skazanych umieszczanych w warunkach *restrictive housing* na znacząco długi czas. Termin *restrictive housing* używany jest w zasadzie od około dekady, coraz częściej zastępując takie określenia, jak: *solitary confinement* czy *isolation*. Te ostatnie bowiem nabrały znaczenia pejoratywnego, jako środki niehumanitarne, zbliżone do nieludzkiego traktowania a nawet tortur. Używany jest jednak niejednolicie, także w oficjalnych dokumentach urzędowych sporządzanych m.in. przez Biuro Statystki do spraw Wymiaru Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych (U.S. Bureau of Justice Statistics, BJS) czy Narodowy Instytut do spraw Wykonywania Kar (National Institute of Corrections).

Na podstawie poglądów prezentowanych w amerykańskiej literaturze przedmiotu należy uznać, że *restrictive housing* oznacza umieszczenie skazanego służące osiągnięciu zróżnicowanych celów, stosowane na podstawie bardzo niejednorodnych przesłanek, w celi jednoosobowej (wyjątkowo dwuosobowej) przez co najmniej 22–23 godziny w ciągu doby, z godziną rekreacji na świeżym powietrzu, przy pozbawieniu skazanego normalnego (bez przeszkód i barier fizycznych, np. krat, szyb ze szkła akrylowego, kajdanek zespolonych itp.) znaczącego społecznego kontaktu z pozostałymi współosadzonymi lub pracownikami jednostki penitencjarnej oraz przy istotnym ograniczeniu (lub wręcz braku) oddziaływań resocjalizacyj-
.....

¹ Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. 2019, poz. 2418, t.j.

nych, wychowawczych, kulturalno-oświatowych i innych na czas przekraczający 30 kolejnych dni Jak wynika z tej definicji podstawowymi cechami *restrictive housing* są ograniczenia, deprywacja i odosobnienie (Haney 2018, s. 287).

O tym, jak ważny jest to problem społeczny, mogą świadczyć takie okoliczności, jak chociażby dyskusja wokół charakteru amerykańskiego więzienia wojskowego Guantanamo Bay (na Kubie), a w szczególności rygoru obowiązującego osadzonych w Obozie 6 tej jednostki (najwyższe władze wojskowe USA oficjalnie zaprzeczyły jakoby więziennicze w Guantanamo miało charakter zakładu karnego o nadzwyczajnie obostrzonym rygorze – *super max prison* – Raport Amnesty International 2007), a ponadto fakt, że opinia publiczna w Stanach Zjednoczonych w zasadzie ustawicznie informowana jest przez środki masowego przekazu o warunkach obywania kary w więzieniach typu *super max*. Analiza własna tych doniesień prowadzi do wniosku, że najczęściej dotyczą one zakładów karnych typu *supermax*, które w Stanach Zjednoczonych powstały najwcześniej, tj. United States Penitentiary Administrative Maximum Facility Florence (ADX Florence United States Penitentiary – stan Kolorado), SHU Pelican Bay State Prison (stan Kalifornia) oraz Red Onion State Prison (stan Wirginia). Zrealizowano już co najmniej kilka filmów dokumentalnych obrazujących warunki odbywania kary pozbawienia wolności w zakładach karnych o nadzwyczajnie obostrzonym rygorze, wśród nich wskazać można dokument HBO z 2017 roku dotyczący zakładu karnego zlokalizowanego w południowo-wschodniej części stanu Wirginia Red Onion Prison (zakład funkcjonuje od 1998 r.) pt. *Solitary: Inside Red Onion Prison*.

Geneza i ewolucja ścisłego odosobniania skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w więzieniach północnoamerykańskich

Utrzymywanie skazanych w ścisłym odosobnieniu, tj. przy bardzo ograniczonym kontakcie z funkcjonariuszami służby więziennej, z innymi pracownikami jednostki oraz w warunkach odseparowania od współosadzonych ma w Stanach Zjednoczonych długą genezę, sięgającą początków XIX w., tj. stosowania systemu celkowego (tzw. modelu pensylwańskiego), w ramach którego skazani wykonywali pracę w celi mieszkalnej w odizolowaniu od reszty populacji więziennej. Aby utrzymać pełną separację tworzono określone bariery fizyczne uniemożliwiające interakcje pomiędzy skazanymi. Panowało wówczas przekonanie, że wykonywanie pracy i przebywanie w odosobnieniu w warunkach ścisłej kontroli zachowania stanowią uwarunkowania sprzyjające poprawie moralnej sprawców. W praktyce w XIX-wiecznych Stanach Zjednoczonych przeważał inny model – auburnski, który wymagał odosobniania skazanych w porze nocnej, natomiast dopuszczał ich wspólne aktywności w ciągu dnia, pod warunkiem jednak zachowania absolutnej

ciszy – naruszenie zakazu milczenia obwarowane było surowymi karami dyscyplinarnymi (Mears i in. 2019, s. 3–4).

Prototypem jednostek penitencjarnych *supermax* było powszechnie znane na całym świecie więzienie federalne (uprzednio instytucja ta była wykorzystywana w celach wojskowych) – Alcatraz (Alcatraz Federal Penitentiary, zwane także popularnie The Rock) zlokalizowane w Zatoce San Francisco na Wyspie Pelikanów, które funkcjonowało do 1963 roku. Nie przetrzymywano tam jednak więźniów w ścisłej izolacji, bowiem mogli się oni gromadzić na placu spacerowym, podczas posiłków oraz w czasie wykonywania pracy przeznaczonej na wsparcie finansowe zakładu (Odier 1982, s. 113–117). Zamknięto je z uwagi na zbyt wysokie koszty utrzymania oraz przekonanie, iż nie należy odseparowywać najniebezpieczniejszych sprawców od ogólnej populacji więziennej, ale rozmieszczać ich równomiernie w zamkniętych jednostkach penitencjarnych. Stąd też osadzonych przeniesiono do kilku więzień federalnych (Odier 1982). Do idei utrzymywania w ścisłym odosobnieniu od innych osadzonych sprawców przedstawiających szczególne zagrożenie dla bezpieczeństwa i porządku wewnątrz zakładu powrócono w Stanach Zjednoczonych na początku lat 80. XX w. w przekonaniu, iż tego rodzaju zabieg poprawi poziom bezpieczeństwa w przeludnionych zakładach karnych. Od połowy lat 70. XX w. nastąpił bowiem gwałtowny wzrost liczebności osadzonych odbywających karę pozbawienia wolności lub tymczasowo aresztowanych. Po kilkunastu latach miejsce Alcatraz zajęła inna jednostka penitencjarna, której celem było izolowanie najniebezpieczniejszych sprawców przestępstw – United States Penitentiary Marion w stanie Illinois. W tym zakładzie karnym od lipca do końca października 1983 roku doszło do szeregu aktów przemocy (zazwyczaj z użyciem noża) ze strony osadzonych skierowanych zarówno wobec funkcjonariuszy służby więziennej, jak i współwięźniów. Podczas tych wydarzeń kilkanaście osób doznało uszczerbków na zdrowiu, zaś kilka, w tym dwóch funkcjonariuszy Służby Więziennej, zostało pozbawionych życia. Szczegółowy opis zdarzeń został zawarty w raporcie z grudnia 1984 roku przedłożonym Komisji do spraw wymiaru sprawiedliwości pod przewodnictwem P.W. Rodino Jr., powołanej przez Izbę Reprezentantów. W konsekwencji w jednostce ogłoszono stan nadzwyczajny i umieszczono wszystkich więźniów w warunkach ścisłej izolacji. W ten sposób zakład karny Marion stał się pierwszym „super więzieniem” w Stanach Zjednoczonych (Labrecque 2016, s. 56). Wiele kolejnych stanów zaczęło w tym okresie naśladować to rozwiązanie i zdecydowało się wybudować podobne jednostki penitencjarne (dwie pierwsze do końca lat 80. XX w. powstały w stanie Arizona, a następnie Kalifornia), uznając ten sposób odbywania kary za podstawowe narzędzie do zapobiegania i zwalczania przemocy, wszechobecnej w przeludnionych północnoamerykańskich zakładach karnych (Sundt i in. 2008, s. 94). W początkach XXI w. zakłady karne typu *supermax* znajdowały się już w 44 stanach i poddawano w nich specjalnemu obostrzonemu rygorowi ok. 25 000 osadzonych rocznie, co stanowiło średnio ok. 4–5% skazanych na karę pozbawienia wolności za przestępstwo. Dane te nie

dotyczą jednak skazanych za wykroczenia, sprawców uznanych za niepoczytalnych, sprawców nieletnich oraz osadzonych w ośrodkach detencyjnych dla nielegalnych imigrantów (Association of State Correctional Administrators, The Arthur Liman Public Interest Program oraz Yale Law School 2016, s. 1). Według badań z 2015 roku około 18% więźniów w nich uczestniczących przyznało, iż w ciągu roku od dnia udziału w badaniach przebywało w warunkach *restrictive housing*, przy czym ok. 10% z nich odbywało w ten sposób karę pozbawienia wolności przez czas wynoszący co najmniej 30 dni (Beck 2015, s. 4). Wypada w tym miejscu zaznaczyć, że liczby te istotnie różnią się w poszczególnych stanach. Są takie systemy stanowe, gdzie zaledwie 1% skazanych osadzanych jest w warunkach *restrictive housing*, ale i takie, w których odsetek ten wynosi nawet 28% ogólnej populacji więziennej (Beck 2015, s. 1–2). Dodatkowo, zaznaczone już na wstępie różnice terminologiczne, zmieniające się dość dynamicznie stanowe polityki penitencjarne, orzeczenia północnoamerykańskich sądów, błędy w odnotowywaniu i analizie statystycznej gromadzonych danych, niejasności metodologiczne w dostępnych badaniach naukowych muszą prowadzić do wniosku, iż aktualnie brakuje wiarygodnych i miarodajnych danych dotyczących liczby osadzonych utrzymywanych w warunkach *restrictive housing* (Mears i in., s. 5).

Rodzaje *restrictive housing* oraz charakterystyka skazanych osadzanych w tych warunkach

Ścisłe odseparowanie sprawcy od populacji więziennej, pracowników jednostki penitencjarnej i świata zewnętrznego może być stosowane przez czas określony lub nieokreślony. W pierwszej kolejności w jednostkach typu *supermax* umieszczani są sprawcy, którzy w przeszłości podczas pobytu w zakładzie karnym stosowali akty przemocy (wobec współosadzonych lub funkcjonariuszy służby więziennej), uporczywie uchylali się od przestrzegania norm prawnych regulujących porządek wewnątrz jednostki penitencjarnej (byli karani dyscyplinarnie) lub zostali zidentyfikowani jako przedstawiający poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa i porządku wewnątrz zakładu karnego. W szczególności ta ostatnia przesłanka osadzenia z uwagi na jej uznaniowy charakter budzi poważne wątpliwości w literaturze przedmiotu (Gendreau, Labrecque 2016, s. 358).

Zwolennicy utrzymywania pewnej liczby skazanych w systemie nadzwyczajnej izolacji utrzymują, że wpływa to korzystnie na stan bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego jednostki i utrzymanie porządku, wskazując osadzonym jakie zachowania są aprobowane, a jakie spotkają się z ostrą reakcją ze strony administracji więziennej (Mears i in. 2013, s. 587–615). Bez wątplenia w północnoamerykańskich jednostkach penitencjarnych występuje problem z utrzymaniem wewnętrznego porządku i poszanowaniem dla norm prawnych. Według Biura do spraw statystyki Wymiaru Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych (Bureau of Ju-

stice Statistics of U.S.) w 2014 roku liczba przekroczeń dyscyplinarnych w przeliczeniu na 1000 skazanych wynosiła 949 rocznie (Annual Survey of Jails 2014 ICPSR-36274-v1., 2015). Akty przemocy, których dopuszczają się osadzeni, można podzielić na trzy podstawowe kategorie: akty autoagresywne, akty agresji skierowanej wobec innych współosadzonych oraz zbiorowe akty agresji w postaci np. wystąpień skazanych (ang. riots). Zagrożenia dla porządku i bezpieczeństwa wewnętrznego stwarza także znaczny udział przestępczości zorganizowanej (ang. gangs) w północnoamerykańskich jednostkach penitencjarnych (Skarbek 2014).

Autorzy wskazują, że takie warunki odbywania kary powodują u osadzonych zaburzenia psychiczne oraz osłabiają autorytet administracji więziennej (Shalev 2011, s. 9–10). Osadzani są tam sprawcy stosujący przemoc bądź stanowiący szczególne wyzwanie dla administracji więziennej z uwagi na trudności w adaptacji do norm obowiązujących w jednostkach penitencjarnych. Taki sposób postępowania okazuje się najprostszymi z punktu widzenia administracji więziennej borykającej się z brakami finansowymi i kadrowymi (Shalev 2011).

Ścisłe odosobnienie skazanego w postaci *restrictive housing* jest stosowane w wielu jednostkach penitencjarnych w Stanach Zjednoczonych, nie tylko w więzieniach o nadzwyczajnie obostrzonym rygorze. Do 2016 roku ścisła izolacja osadzonych uważana była przez dyrektorów zakładów karnych za pierwszoplanowe narzędzie zarządzania ryzykiem w jednostce penitencjarnej.

Dokonując analizy wypowiedzi dostępnych w literaturze (Labrecque 2016, s. 51) można przyjąć, iż pojęciem *restrictive housing* określane są zbiorczo następujące instytucje:

- 1) umieszczenie osadzonego w celi jednoosobowej tytułem wymierzenia mu kary dyscyplinarnej w związku z popełnieniem przewinienia dyscyplinarnego (disciplinary/punitive segregation) na czas określony, zazwyczaj (zależy to od regulacji stanowej) na czas do 30 dni (w związku z jednym przekroczeniem dyscyplinarnym karę tego rodzaju można łączyć z inną jednorodną);
- 2) środki porządkowe polegające na odseparowaniu (a przez to unieszkodliwieniu) skazanego przedstawiającego znaczące trudności w dostosowaniu swojego zachowania do obowiązujących norm lub przedstawiających znaczące zagrożenie dla bezpieczeństwa i porządku wewnątrz jednostki (administrative segregation), wówczas na czas określony lub nieokreślony, z możliwością udziału lub z wyłączeniem udziału w aktywnościach grupowych skazanych; rzadko osadzeni pozostają w tych warunkach aż do czasu zakończenia odbywania kary;
- 3) środek szczególnej ochrony osadzonego (protective segregation), zazwyczaj stosowany wobec skazanych za przestępstwa seksualne, skazanych którzy w przeszłości byli zatrudnieni jako funkcjonariusze służby więziennej lub policji, skazanych współpracujących z organami wymiaru sprawiedliwości, skazanych wykazujących inklinacje do samouszkodzeń; czas trwania środka nie powinien przekraczać 90 kolejno następujących dni, istnieje jednak możliwość dalszego przedłużania na czas oznaczony;

- 4) czasowy środek służący innym niż wymienione powyżej celom (temporary segregation), np. na czas prowadzenia postępowania przygotowawczego, na czas trwania postępowania wyjaśniającego w sprawie o przekroczenie dyscyplinarne, lub gdy skazany oczekuje na transport do innego zakładu karnego, a nawet wówczas, gdy w celach mieszkalnych brakuje miejsc i istnieje potrzeba umieszczenia skazanego w wolnej celi przeznaczonej do wykonania kary dyscyplinarnej.

Pomimo różnych rodzajów ścisłego odosobnienia (jak wykazano powyżej), i pomimo wypracowania takich założeń zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w aktach prawnych dotyczących penitencjarnych systemów stanowych (nie mówiąc już o tekstach publicystycznych) podziały te nie zawsze są przestrzegane. Tym chętniej w ostatniej dekadzie używa się określenia *restrictive housing* na określenie zarówno kary dyscyplinarnej umieszczenia w celi izolacyjnej, jak i na odosobnienie wdrożone wobec skazanego w charakterze środka porządkowego.

Czynnikami zwiększającymi prawdopodobieństwo zastosowania *restrictive housing* są wiek skazanego (w szczególności pomiędzy 18. a 30. r.ż.), stopień wykształcenia (im niższy, tym wyższe ryzyko), orientacja seksualna (homoseksualizm zwiększa prawdopodobieństwo), dotychczasowa historia skazań, w szczególności recydywa penitencjarna, dopuszczenie się przestępstwa z użyciem przemocy (innego niż przestępstwo seksualne) – zob. tabela poniżej.

Tabela 1. Charakterystyka kryminologiczna skazanych (w tym historia skazań) przebywających w zakładach karnych (prison) lub aresztach śledczych (jail) w Stanach Zjednoczonych*, wobec których w latach 2011–2012 wdrożono warunki odbywania kary pozbawienia wolności w ścisłej izolacji *restrictive housing*

Przestępstwo za które sprawca aktualnie odbywa karę	% sprawców przebywających w zakładzie karnym (<i>prison</i>)	% sprawców przebywający w areszcie śledczym (<i>jail</i>)
Przestępstwo seksualne z użyciem przemocy	15,5	20,5
Przestępstwo z użyciem przemocy (inne niż przestępstwo seksualne)	24,6	27,7
Przestępstwo przeciwko mieniu	19,1	18,0
Przestępstwo narkotykowe	14,4	15,6
Pozostałe	15,2	13,3
Długość orzeczonej prawomocnie kary pozbawienia wolności		
Poniżej jednego roku	8,8	–
Od 1 do 5 lat	15,9	–
Od 5 do 10 lat	18,7	–
Od 10 do 20 lat	21,7	–

Przestępstwo za które sprawca aktualnie odbywa karę	% sprawców przebywających w zakładzie karnym (<i>prison</i>)	% sprawców przebywający w areszcie śledczym (<i>jail</i>)
Powyżej 20 lat	19,5	–
Dożywotnie pozbawienie wolności	20,8	–
Okres na jaki zastosowano tymczasowe aresztowanie		
Poniżej 30 dni	–	6,2
Od 1 do 6 miesięcy	–	10,2
Od 6 do 12 miesięcy	–	16,9
Powyżej 1 roku	–	22,9
Liczba uprzednio stosowanego środka zabezpieczającego w postaci tymczasowego aresztowania		
Raz	12,8	12,6
2–3 razy	17,3	14,8
4–10 razy	19,6	18,4
11 lub więcej razy	23,9	21,7
Okres uprzednio odbywanej kary pozbawienia wolności		
Brak takiego okresu	13,5	13,5
Poniżej 30 dni	17,3	15,0
Od 1 do 6 miesięcy	17,4	16,0
Od 6 do 12 miesięcy	18,6	18,3
Od 1 do 5 lat	20,6	20,5
Powyżej 5 lat	20,9	21,5
Czas spędzony w izolacji penitencjarnej przed datą udziału w badaniu		
Poniżej 30 dni	8,5	8,0
Od 1 do 6 miesięcy	13,5	16,8
Od 6 miesięcy do 12 miesięcy	23,0	31,5
Od 1 do 5 lat	21,5	35,2
Od 5 do 10 lat	19,3	0,0
Powyżej 10 lat	15,6	0,0

* W systemie penitencjarnym w Stanach Zjednoczonych areszty śledcze (*jail*) są przeznaczone nie tylko do osadzania osób tymczasowo aresztowanych lub oczekujących po skazaniu na przeniesienie do zakładu karnego, ale także skazanych za występki na kary (zazwyczaj) poniżej roku pozbawienia wolności. Źródło: na podstawie Beck 2015, s. 5.

Jak się zazwyczaj wskazuje nadrzędnym celem ścisłego odseparowania niektórych sprawców jest także ustabilizowanie środowiska (wzajemnych interakcji) pomiędzy pozostałymi osadzonymi, co usprawnia ich proces resocjalizacji i zwią-

sza efektywność realizowanych programów edukacyjnych, szkoleń zawodowych oraz terapeutycznych (Mears 2006, s. 5). Ścisłe odosobnienie niektórych skazanych ma zapobiegać zbiorowym wystąpieniom w więzieniach oraz utrudniać funkcjonowanie w nich zorganizowanych grup przestępczych (Mears 2006, s. 5).

Warunki odbywania kary w ramach *restrictive housing*

Osadzony w warunkach *restrictive housing* jest ściśle odseparowany od ogólnej populacji więziennej i poddany kontroli, ma także znacznie ograniczony dostęp do programów oddziaływań penitencjarnych realizowanych w zakładach karnych. Może być też ich zupełnie pozbawiony. Umieszczany jest w celi jednoosobowej. Wyłącznie w wypadku wystąpienia przeludnienia dopuszczalne jest zakwaterowanie sprawcy w celi mieszkalnej dwuosobowej. Powierzchnia celi mieszkalnej wynosi od 4,2 do 12 m² w zależności od zakładu karnego i regulacji stanowej (Shalev 2011, s. 3); przy średniej dla zakładów karnych w Stanach Zjednoczonych powierzchni mieszkalnej przypadającej na jednego osadzonego od 6,5 do 7,5 m² (Foster 2016, s. 94). Drzwi wejściowe do celi wykonane są ze stali i zaopatrzone w wąski przeszklony fragment, przez który monitoruje się sytuację w celi oraz odbywa się kontakt pomiędzy funkcjonariuszem służby więziennej, inną osobą zatrudnioną, lekarzem, psychologiem a osadzonym. Skazany może słyszeć odgłosy dochodzące z cel usytuowanych obok zajmowanej przez niego celi (zazwyczaj na oddziale panuje nieznośny hałas), ale nie ma możliwości zobaczenia współwięźniów. Zdarza się, że skazani wypracowują własne kanały komunikacji między sobą, np. za pomocą przewodów wentylacyjnych lub poprzez nadawanie umówionych sygnałów dźwiękowych. Okno celi (jeżeli cela ma okna) zaopatrzone jest w specjalne osłony (tzw. blendy), uniemożliwiające skazanym obserwowanie otoczenia wokół budynku, w którym zlokalizowane są cele; ewentualnie widok z okna przedstawia ścianę innego budynku. Cela może być sztucznie oświetlona, szczególnie w przypadku braku dostępu (lub utrudniony) światła z zewnątrz. Zazwyczaj sztuczne oświetlenie jest włączone całą dobę, bez żadnej przerwy. Na natężenie światła i jego barwę skazany co do zasady nie ma żadnego wpływu. Jakkolwiek w przypadku skazanych kobiet umieszczonych w ścisłej izolacji, w 60% stanów zadeklarowano, że zachowują one możliwość kontroli natężenia sztucznego oświetlenia w celi mieszkalnej (Foster 2016, s. 95). Opuszczenie celi mieszkalnej następuje zaledwie na jedną lub dwie godziny w ciągu dnia, w celu realizacji przez godzinę aktywności fizycznej na świeżym powietrzu (jest to plac spacerowy, z reguły betonowy, niewyposażony w żaden sprzęt, o niewielkiej powierzchni; Shalev 2011, s. 3) lub udania się do łaźni, jeżeli cela nie jest wyposażona w prysznic (średnio trzy razy w tygodniu) lub w celu odbycia widzenia. Przy każdym opuszczeniu celi i powrocie do niej skazany poddawany jest przeszukaniu rzeczy i oględzinom ciała. Bywa iż zobowiązany jest do zdję-

cia wszystkich elementów swojej odzieży. Po terenie zakładu może się poruszać wyłącznie pod nadzorem co najmniej dwóch funkcjonariuszy służby więziennej. W celi znajduje się kąpielownia higieniczno-sanitarna, stół oraz metalowe łóżko (Foster 2016, s. 94). Wszelkie inne czynności życia codziennego, w tym spożywanie posiłków, odbywa się wewnątrz celi (pożywienie dostarczane jest poprzez specjalnie wykonany w tym celu, zabezpieczony, otwór w drzwiach do celi). Przy każdym opuszczeniu celi mieszkalnej osadzonym są zakładane kajdanki, w niektórych stanach zakuwane są także nogi (Labrecque 2016, s. 53). W przypadku skazanych przebywających po raz pierwszy w warunkach *restrictive housing* zazwyczaj zakazuje się kontaktów z osobami najbliższymi. Pozostali osadzeni mogą odbywać takie wizyty, jednak są one rzadkie, a spotkania zawsze odbywają się w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt z osobą odwiedzającą (Labrecque 2016, s. 53). Czas pobytu osadzonego w opisanym powyżej rygorze istotnie się różni. Co do zasady powinien być on stosowany w dniach (np. jako kara dyscyplinarna) i na czas określony, nieprzekraczający 31 dni. W świetle jednak danych udostępnionych m.in. przez Uniwersytet Yale okazuje się, że ok. 1/3 skazanych odbywa w ten sposób od miesiąca do trzech miesięcy z orzeczonej wobec nich kary pozbawienia wolności, zaś 11% skazanych przebywa w warunkach *restrictive housing* przez czas przekraczający trzy lata (Association of State Correctional Administrators, The Arthur Liman Public Interest Program oraz Yale Law School 2016, s. 2). Tym samym czas stosowania tego rygoru może być bardzo zróżnicowany. W literaturze przedmiotu podnosi się, że największe kontrowersje dotyczą stosowania go na czas przekraczający rok. Środek ten dotyczy w zdecydowanej większości mężczyzn. Wobec skazanych kobiet stosowany jest rzadko – jak wykazują badania zaledwie ok. 1% z nich doświadczyło umieszczenia w celi jednoosobowej w ścisłej izolacji (Foster 2016, s. 88).

Pod wpływem wielu orzeczeń sądowych dotyczących konstytucyjności *restrictive housing*, wniosków wynikających z badań naukowych oraz presji opinii publicznej w niektórych stanach przyjęto rozwiązania prawne zakazujące stosowania *restrictive housing* na czas nadmiernie wydłużony wobec kobiet w ciąży, skazanych poniżej 18. roku życia (Kaba i in. 2015, s. 1911–1916)² oraz skazanych ze zdiagnozowanym zaburzeniem psychicznym. Niemniej w dalszym ciągu w niektórych stanach ten sposób odbywania kary znajduje zastosowanie w przypadku sprawców ze zdiagnozowaną chorobą psychiczną. Postępowanie z tą ostatnią kategorią skazanych obejmuje wówczas: konsultację lekarską – psychiatryczną – poprzez szybę umieszczoną w drzwiach do celi mieszkalnej, odbywającą się z częstotliwością od jednego spotkania dziennie do jednego spotkania w tygodniu (w zależności od treści obowiązującej regulacji normującej porządek wewnątrz danej jednostki oraz stopnia izolacji skazanego od ogólnej populacji osadzonych

.....
² Skazani poniżej 18 roku życia, umieszczani w warunkach *restrictive housing* wykazują znacznie wyższe prawdopodobieństwo dopuszczenia się samobójstwa niż pozostałe kategorie osadzonych.

oraz funkcjonariuszy i pracowników jednostki); konsultację psychiatryczną poza celą z częstotliwością od kilku w tygodniu do jednej lub dwóch kwartalnie; zapewnienie skazanym odpowiednich środków medycznych, w tym leków psychotropowych; zapewnienie dostępu do książek i prasy; udział w grupowych zajęciach terapeutycznych (wówczas jednak osadzeni są albo zakuwani w kajdanki, albo umieszczani w specjalnych boksach o rozmiarach budek telefonicznych) bądź w grupowych aktywnościach o nieterapeutycznym, ale kulturalno-oświatowym charakterze, np. oglądanie filmów (Kapoor, Trestman 2016, s. 209–210).

Dostępne badania nie wskazują na to, aby odbywanie kary w nadzwyczajnie obozrzonem rygorze wpływało na ograniczenie prawdopodobieństwa recydywy u sprawcy poddanemu rygorowi. Wręcz przeciwnie przyjmuje się, że odbywanie części kary pozbawienia wolności w warunkach *restrictive housing* zwiększa ryzyko powrotu do przestępstwa, w szczególności do czynów z użyciem przemocy (Steiner, Calli 2016, s. 178). Brakuje jednak badań empirycznych, które jednoznacznie przesądziłyby o skutkach stosowania (i ewentualnej skuteczności) *restrictive housing* zarówno dla skazanych poddanych temu rygorowi, jak i dla funkcjonowania jednostki penitencjarnej (pod kątem porządku i bezpieczeństwa w niej panujących).

Podsumowanie

Aktualnie na świecie powszechnie potępia się stosowanie takich środków penitencjarnych, które polegają na ścisłym odosobnieniu skazanego od pozostałej populacji więziennej, przy ograniczonym kontakcie z funkcjonariuszami służby więziennej lub innymi pracownikami jednostek penitencjarnych oraz polegających na pozbawieniu sprawcy możliwości udziału w oddziaływaniach resocjalizacyjnych. Zgodnie z reg. 44–43 tzw. Reguł Mandeli explicite zaleca się wprowadzenie do państwowych systemów prawnych zakazu stosowania rozwiązań polegających na umieszczaniu skazanych w ścisłej izolacji (oznacza ona pobyt w celi mieszkalnej przez co najmniej 22 godziny w ciągu doby bez znaczącego kontaktu międzyludzkiego), na czas nieokreślony lub na czas nadmiernie wydłużony. Ten ostatni oznacza umieszczenie skazanego w powyżej określonych warunkach przez co najmniej 15 kolejno następujących po sobie dni.

Odosobnienie skazanych w ścisłej izolacji stanowi podstawowy środek zarządzania ryzykiem w więzieniach Stanów Zjednoczonych, co wynika np. ze zbyt małej liczby funkcjonariuszy służby więziennej zatrudnianej w jednostkach penitencjarnych w tym państwie oraz wysokich kosztów związanych z funkcjonowaniem jednostek penitencjarnych (Shalev 2009, s. 33–41). Niemniej *restrictive housing* budzi poważne wątpliwości, także co do konstytucyjności, i uznawane jest za jeden z istotniejszych problemów północnoamerykańskiego systemu penitencjarnego (Labrecque, Smith 2013; Gordon 2014). Wszelkie analizy problemu i przedstawienie dokładnych, aktualnych danych statystycznych obrazujących

jego skalę utrudnia fakt, że występuje w tym obszarze znacząca ilość regulacji prawnych stanowych (dotyczących tej instytucji, zamieszczanych w porządkach obowiązujących wewnątrz zakładów karnych) oraz niejednorodna terminologia na określenie stanu ścisłego odosobnienia. Podkreślenia wymaga, że dostępne badania empiryczne traktują zazwyczaj to zjawisko jako jednorodne, nie uwzględniając, iż ścisłe odosobnienie może służyć bardzo różnicowanym celom: zapewnieniu porządku i bezpieczeństwa jednostki, sprawnemu funkcjonowaniu więzienia, ukaraniu w związku z przekroczeniem dyscyplinarnym, ochronie skazanego przed skrzywdzeniem przez współosadzonych itd. Wszelkie porównania nie biorą pod uwagę, że warunki *restrictive housing* mogą znacząco różnić się w zależności od tego, w jakim stanie odbywa karę skazany poddany temu rygorowi oraz długości okresu jego zastosowania w stosunku do uczestniczącego w badaniach skazanego. Całą rzecz komplikuje fakt, iż oficjalna statystyka prowadzona jest na dwóch poziomach: federalnym oraz każdego stanu, a statystyki te nie są następnie ze sobą zestawiane, ale funkcjonują oddzielnie.

Powstają do tego trudności w rozstrzygnięciu w jakim stopniu warunki te wpływają na osadzonych, a w szczególności na ich stan psychiczny. Bez wątplenia jednak udowodniono, iż ten sposób wykonywania kary izolacyjnej powinien być wykluczony, gdy u skazanego zostanie zdiagnozowane zaburzenie psychiatryczne (Grassian 1983, 2006; Smith 2006; Arrigo, Bullock 2008; Reiter i in. 2020). W takich przypadkach Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne zaleca administracji więziennej transfer osadzonego do szpitali psychiatrycznych lub innych, specjalistycznych ośrodków psychiatrii sądowej. Pomimo zgłaszanych wątpliwości odnośnie skuteczności analizowanego rygoru, a także jego ewentualnych negatywnych skutków dla osób w nim utrzymywanych, nie brakuje zwolenników dotychczasowego modelu, zwłaszcza wśród funkcjonariuszy służby więziennej, polegającego na umieszczaniu osadzonych przedstawiających zagrożenie dla bezpieczeństwa i porządku w jednostce penitencjarnej, czy też charakteryzującego się poważnymi trudnościami w adaptacji do więziennych warunków życia w ramach izolacji. Interesujące jest, że stanowa administracja więzienna często zaprzecza, aby na obszarze jej właściwości funkcjonowały zakłady karne typu *supermax* lub potwierdza wyłącznie stosowanie kar polegających na umieszczeniu skazanego w celi dyscyplinarnej (gdy de facto mogą w nich przebywać także skazani podlegający segregacji porządkowej – administracyjnej).

W Stanach Zjednoczonych aktualnie podejmowane są różnego rodzaju inicjatywy, także społeczne, na rzecz ograniczenia wykonywania kary pozbawienia wolności w warunkach *restrictive housing*. Poszukiwane są alternatywne sposoby poprawy stanu bezpieczeństwa i porządku w zakładach karnych i innych jednostkach penitencjarnych, a także instrumenty ewaluacji skazanego pod kątem umieszczenia w warunkach *restrictive housing*, tak aby wykluczać z nich tych osadzonych, którzy nie powinni być poddawani temu rygorowi. W szczególności dotyczy to osób z zaburzeniami psychiatrycznymi.

Abstract: **Compulsory commitment of inmates into the restrictive housing in U.S. prisons – roles, goals and future dynamics**

Compulsory commitment of inmates into restrictive housing, or so called solitary confinement, administrative segregation, supermax, gives rise to many controversial issues that scientific research in the United States deals with. Subject to discussion are especially the constitutional controversies and the influence of such a treatment on the offender's wellbeing as a human that tends to maintain social contact and that is vulnerable to possible negative impact of such strict conditions. Among scholars and practitioners there are opponents and also supporters of this solution, although internationally there is a conclusion (see the Nelson Mandela Rules) that restrictive housing should be banned, in particular when it is imposed on inmates for an indeterminate period or a prolonged period of time. Nowadays, the prevalent opinion is that other policies and practices should be worked out and implemented in order to replace restrictive housing, and at the same time that tools will have to be able to assist in achieving the main goals: security and order in the prison as well as rehabilitation and deterrent impact on inmates.

Keywords: Inmate, U.S. correctional system, prison, restrictive housing, correctional regulations and policies.

Bibliografia

- [1] Arrigo B.A., Bullock J.L., 2008, *The psychological effects of solitary confinement on prisoners in supermax units: reviewing what we know and recommending what should change*, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology”, Vol. 56, No. 6, s. 622–640.
- [2] *Annual Survey of Jails 2014 ICPSR-36274-v1.*, 2015, Wyd. Bureau of Justice Statistics, Waszyngton.
- [3] Foster H., 2016, *The conditions of confinement in restrictive housing*, [w:] *Restrictive Housing in the U.S. Issues, Challenges and Future Directions*, National Institute of Justice, Waszyngton, listopad, s. 85–116.
- [4] Gendreau P., Labrecque R.M., 2018, *The effects of administrative segregation: A lesson in knowledge cumulation*, [w:] *Oxford handbook on prisons and imprisonment*, red. J. Wooldredge, P. Smith, Oxford University Press, Nowy Jork, s. 340–366.
- [5] Gordon S.E., 2014, *Solitary Confinement, Public Safety, and Recidivism*, „University of Michigan Journal of Law Reform”, Vol. 47, s. 495–528.
- [6] Grassian S., 1983, *Psychopathological Effects of Solitary Confinement*, „American Journal of Psychiatry”, Vol. 140, s. 1450–1454.
- [7] Grassian S., 2006, *Psychiatric Effects of Solitary Confinement*, „Washington University Journal of Law and Policy”, Vol. 22, s. 325–383.
- [8] Haney C., 2018, *Restricting the use of solitary confinement*, „Annual Review of Criminology”, Vol. 1, s. 285–310.
- [9] Kaba F., Solimo A., Graves J., Glowa-Kollisch S., Vise A., MacDonald R., Waters A., Venters H., 2015, *Disparities in mental health referral and diagnosis in the New York City jail mental health service*, „American Journal of Public Health”, Vol. 105(9), s. 1911–1916.

- [10] Kapoor R., Trestman R., 2016, *Mental health effects of restrictive housing*, [w:] *Restrictive Housing in the U.S. Issues, Challenges and Future Directions*, National Institute of Justice, Waszyngton, listopad, s. 199–232.
- [11] Labrecque R.M., 2016, *The use of administrative segregation and its function in the institutional setting*, [w:] *Restrictive housing in the U.S.: Issues, challenges, and future challenges*, red. M. Garcia, National Institute of Justice, Waszyngton, s. 49–84.
- [12] Mears D.P., 2006, *Evaluating the effectiveness of supermax prisons*, Urban Institute, Justice Policy Center, marzec.
- [13] Mears D.P., Bales W.D., Hughes V., Brown J.M. i in., 2019, *The new solitary confinement? A conceptual framework for guiding and assessing research and policy on “restrictive housing”*, „Criminal Justice and Behavior”, Vol. XX, No. 10, s. 1–23.
- [14] Mears D.P., Mancini C., Beaver K.M., Gertz M., 2013, *Housing the “worst of the worst” inmates: Public support for supermax prisons*, „Crime and Delinquency”, t. 59(4), s. 587–615.
- [15] Odier P., 1982, *The rock: A history of the fort/the prison*, LImage Odier Publishing Company, Eagle Rock.
- [16] Reiter K., Ventura J., Lovell D., Augustine D., Barragan M. (i in.), 2020, *Psychological Distress in Solitary Confinement: Symptoms, Severity, and Prevalence in the United States*, 2017–2018, „American Journal of Public Health”, Vol. 110 (supplement 1), s. 56–62.
- [17] Shalev S., 2011, *Supermax: Controlling risk through solitary confinement*, Routledge, London–New York.
- [18] Skarbek D., 2014, *The social order of the underworld: how prison gangs govern the American penal system*, Oxford University Press, New York.
- [19] Smith P.S., 2006, *The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature*, „Crime and Justice”, Vol. 34, No. 1, s. 441–528.
- [20] Steiner B., Calli C.M., 2016, *The relationship between inmate misconduct, institutional violence and administrative segregation: a systematic review of the evidence*, [w:] *Restrictive Housing in the U.S. Issues, Challenges and Future Directions*, National Institute of Justice, Waszyngton, listopad, s. 165–197.
- [21] Sundt J.L., Castellano T.C., Briggs C.S., 2008, *The sociopolitical context of prison violence and its control: A case study of supermax and its effect in Illinois*, „The Prison Journal”, Vol. 88(1), s. 94–122.

Źródła internetowe

- [22] Amnesty International, *Cruel and Inhuman: Conditions of Isolation for detainees at Guantanamo Bay*, Raport Amnesty International nr 51/051/2007, Wyd. Amnesty, online <http://www.amnesty.org/en/library/info/AMR51/051/2007> (dostęp: 20.12.2019).
- [23] Association of State Correctional Administrators, *The Arthur Liman Public Interest Program oraz Yale Law School, Aiming to reduce time in cell: reports from correctional systems on the numbers of prisoners in restricted housing and on the potential of policy changes to bring about reforms*, Wyd. Association of state correctional administrators, The Arthur Liman Public Interest Program oraz Yale Law School, listopad 2016, dostęp online: <https://law.yale.edu/sites/default/files/area/center/liman/document/aimingtoreducetic.pdf> (dostęp: 03.01.2020).

- [24] Beck A.J., 2015, *Use of restrictive housing in U.S. Prisons and Jails 2011-2012*, Wyd. BJS, Waszyngton październik 2015, online: <https://www.bjs.gov/content/pub/pdf/urhuspj1112.pdf> (dostęp: 03.01.2020).
- [25] Bronson J., Carson E.A., 2019, *BJS Statistics*, online: <https://www.bjs.gov/index.cfm?ty=pbdetail&iid=6546> (dostęp: 20.12.2019).
- [26] Labrecque R.M., Smith P., 2013, *Advancing the study of solitary confinement*, https://www.researchgate.net/publication/286857661_Advancing_the_study_of_solitary_confinement (dostęp: 20.12.2019).
- [27] Walmsley R., 2018, *World Prison Population List*, 12 edycja, dotyczy danych z 223 państw świata, opublikowana we wrześniu 2018 r., online: https://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/wpp1_12.pdf (dostęp: 20.12.2019).